

Els De Vos, "Strijden voor diversiteit. Succesvolle buurtparken in Gent", themanummer over parken, S&RO, 90 (2009) 4, 44-47.

Strijden voor diversiteit Succesvolle buurtparken in Gent

Els De Vos

Artesis Hogeschool Antwerpen, België

Els.devos@artesis.be

Uiteenlopende subgroepen ontmoeten elkaar in stedelijke parken: mannen, vrouwen, kinderen, migranten of skaters. Bepaalde (delen van) parken worden tijdelijk toegeëigend door homoseksuele bezoekers, andere door migrantenvrouwen en kinderen. Het gebruik en ontwerp van parken wordt in belangrijke mate gekleurd door de tijdgeest, *gender*, etniciteit, leeftijd, klasse, levensstijl en zelfs seksualiteit. De wisselwerking tussen de fysieke en sociale ruimte staat hierbij centraal.

De schaal van een park vormt misschien wel het meest evidente aandachtspunt in de wisselwerking tussen de fysieke en sociale ruimte. Hoe groter het park is, hoe groter de kans op bovenlokale bezoekers. Neem bijvoorbeeld het Citadelpark en het Koning Albertpark in Gent (België), respectievelijk zeventien en negen hectare. Het bereik van beide parken is groot. Het Citadelpark, een vrijplaats voor de herenliefde, trekt jongens aan van de provincie West-Vlaanderen en een groot deel van Oost-Vlaanderen (tot Aalst en Sint-Niklaas). Antwerpen en Brussel hebben hun eigen scene. In het Koning Albert park komen tieners uit de verre omgeving naar de skaters-*ramp* aan de rand van het park, terwijl universiteitsstudenten er lunchen op zonnige middagen. Door een specifieke ruimtelijke kwaliteit, zoals de *ramp* in het Koning Albertpark of de nabijheid van de Gentse universiteit, wordt het park interessant voor een bepaalde groep. In het Citadelpark nodigt het ondoordringbare en heuvelachtige gedeelte, eigen aan de Engelse landschapsstijl, homobezoekers uit om te cruisen (op jacht te gaan). Door het reliëf en de vele fysieke artefacten zoals een poortgebouw, kiosk, waterval, grotten en standbeelden (van voornamelijk mannelijke helden uit de negentiende eeuw), worden talrijke schuilmogelijkheden geboden aan de cruisers die anoniem willen blijven. 's Avonds biedt de nachtelijke duisternis een extra omhulling. Het park heeft de voorkeur boven een privébar omdat er, 'net als iedereen', gewandeld kan worden. Die dubbelzinnigheid over het bezoekersstatuut maakt het spannend. Bovendien biedt een publiek park paradoxaal genoeg meer privacy dan een privéwoning, omdat mensen daar kunnen vertoeven zonder adres- of identiteitsgegevens achter te laten.

Grote parken fungeren uiteraard ook als recreatieplekken voor omwonenden. De uitdaging voor ontwerpers blijft het laten samengaan van de verschillende schaalniveaus. In beide parken is dit telkens gebeurd via een speelpleintje voor de (buurt)kinderen. In het Citadelpark is de co-existentie soms problematisch, want zowat alle geïnterviewde bejaarden en moeders verlaten 's avonds het park vanwege onveiligheidsgevoelens.

Els De Vos, "Strijden voor diversiteit. Succesvolle buurtparken in Gent", themanummer over parken, *S&RO*, 90 (2009) 4, 44-47.

Essentiële randvoorwaarde

Zoals diverse *gender*-studies over publieke ruimten aantoonde, vormt de sociale veiligheid een essentiële randvoorwaarde voor het gebruik door vrouwen.[#1] In een sociaal veilige omgeving kan vrij van dreiging (subjectief) of confrontatie (objectief) met geweld bewogen worden. Het model op mesoniveau, dat Leonie van der Hoek in het *Handboek ruimtelijke aanpak van sociale veiligheid en criminaliteitspreventie in de gemeentelijke praktijk* uit 1994 gebruikte, reikt zes interessante criteria aan om een park systematisch te toetsen: controleerbaarheid (toezicht van parkbezoekers of omwonenden), zichtbaarheid (overzichtelijkheid), zorgvuldige locatie- en functiekeuze (inplanting in rustige buurten), alternatieve routes (voldoende vluchtroutes, maar ook controleerbare toegangen), attractiviteit en inbraak- en vandalismebestendigheid.

Het Citadelpark heeft effectief het hoogste criminaliteitscijfer van de drie onderzochte parken (aanrandingen, diefstallen en verkrachtingen). Dat komt voornamelijk door zijn oncontroleerbaarheid en onoverzichtelijkheid. Het park is afgesneden van zijn omgeving door natuurlijke barrières (het reliëf) en een stalen riem van verkeer. In het park zorgt datzelfde reliëf, samen met de vele fysieke obstakels, voor een onoverzichtelijke situatie. Aangezien een belangrijke bezoekersgroep, de cruisers, anoniem wenst te blijven, is de betrokkenheid er beperkt. Dezelfde anonimiteitsgaranties trekken criminelen aan omdat ze er gemakkelijk kunnen opereren. De geïsoleerdheid kenmerkte het gebied al voordat het een park was; het park is namelijk aangelegd op de plaats van een citadel uit 1823. De toegangspoort en overblijfselen van kazematten die omstreeks 1877 zijn omgebouwd tot rotsformaties, herinneren nog aan het militaire verleden. Maar belangrijk voor de stedenbouwkundige lezing is dat het bolwerk, dat zesduizend manschappen herbergde, al bij aanvang was ontworpen als een moeilijk in te nemen (mannelijke) plek. Deze geïsoleerdheid bleef doorleven in het laat negentiende-eeuwse aangelegde romantisch park voor de burgerij.

Het Koning Albertpark, in de volksmond Zuidpark, vinden de bezoekers opmerkelijk veiliger. Op alle zes punten van Van der Hoeks' model voor de sociale veiligheid scoort het goed. Het is door zijn smalle doorsnede heel overzichtelijk en controleerbaar, er zijn vele alternatieve routes, het is heel attractief vormgegeven met inbraak- en vandalismebestendige materialen, maar bovenal functioneert het zo goed door zijn locatie. Het park mondt uit op het Wilsonplein, een knooppunt van openbaar vervoer en diverse functies, zoals een winkelcentrum, openbare bibliotheek en diverse kantoren – dit levert een continue stroom aan voetgangers en fietsers op. Op het plein komen, volgens de Haussmanniaanse ordening, diverse boulevards in waaivorm samen. Ook hier vindt de stedenbouwkundige inplanting zijn oorsprong in het verleden; het park is gerealiseerd op de terreinen van het negentiende-eeuwse Zuidstation, dat in 1930 is afgebroken.[#2] Het gebied was toen al ontworpen als een transitzone waar veel en diverse soorten reizigers werden ontvangen en weggestuurd. Deze gekleurde doorstroming is er nog steeds. In het park is een allegaartje van jong en oud, Belgen en Afrikanen te vinden. De enige groep die haast volledig ontbreekt, zijn de Zuid-mediterrane migrantenvrouwen. Overigens frequenteren zij evenmin het Citadelpark.

Els De Vos, "Strijden voor diversiteit. Succesvolle buurtparken in Gent", themanummer over parken, S&RO, 90 (2009) 4, 44-47.

Huiselijkheid en inspraak

Het kleinste onderzochte buurtpark in Gent, het recente Rommelwaterpark van slechts vijfenzeventighonderd vierkante meter omvang, bezoeken deze vrouwen wel talrijk. Dit jonge buurtpark uit 1997 bevindt zich in het midden van een bouwblok grenzend aan tuinen, en wordt door drie onopvallende toegangen ontsloten voor het langzaamverkeer. De vraag naar onveiligheidsgevoelens wordt er als irrelevant weggewuifd, terwijl het park effectief voldoet aan de zes punten voor de sociale veiligheid. Er zijn van 's morgens tot 's avonds laat mensen, zo niet in het park zelf, dan wel achter hun ramen of in hun tuin, om een oogje in het zeil te houden. De betrokkenheid van bezoekers en omwonenden is volgens het buurtcentrum en de geïnterviewden zo groot dat er bij overlastsituaties direct ingegrepen zal worden. Door de kleine schaal, afwezigheid van kolossale standbeelden, transparante klimtoestellen en jonge vegetatie is de overzichtelijkheid groot. Alternatieve routes die het mogelijk maken het park te vermijden, zijn er ook: vrijwel alle woningen zijn bereikbaar via de omliggende straten. Door het beperkte aantal ingangen kunnen alleen insiders het groengebied vinden. Daardoor krijgt het park een informeel karakter. Het geheel oogt goed onderhouden, de gebruikte banken en speeltuigen aantrekkelijk, stevig en vandalismebestendig, terwijl er voldoende oriënteringsmogelijkheden zijn.

De vrouwvriendelijkheid en sociale veiligheid van het park is niet de enige verklaring voor het grote aantal Turkse en Marokkaanse vrouwen. De hoofdreden ligt immers in de inplanting van het park en de circulatiepatronen van deze vrouwen. Terwijl veel negentiende-eeuwse parken voornamelijk werden aangelegd in woonbuurten voor de flanerende bourgeoisie, wordt een park tegenwoordig ook ingezet om de zogenaamde 'achtergestelde' negentiende-eeuwse gordels rond de stad 'zuurstof' te verlenen. Zo geschiedde het ook in Gent. Het Rommelwaterpark was een pilotproject van de sociale stadshernieuwing die de stad in de negentiende-eeuwse gordel doorvoerde. In deze gordel was de gebrekkige woonkwaliteit het gevolg van snel opgetrokken goedkope arbeiderswoningen tijdens de industrialisatie. Weinig (groene) buitenruimte, krappe woningen, smalle straatjes en bouwblokken met een (te) hoge densiteit zijn daar het gevolg van. In deze gordels leven opvallend veel (alleenstaande) vrouwen, kansarmen en migranten. In 1983 stelde de stad zogenoemde 'stedelijke herwaarderingsgebieden' in. Een 'geïntegreerd' en territoriaal homogeen plan van herwaarderung voor de hele wijk werd opgemaakt.[#3] Het gebrek aan wijk- en speelgroen werd opgevangen op de binnenterreinen van gesloten bouwblokken in dichtbevolkte en dichtgeslibde wijken.

Het belang van woningen op wandelafstand van het huis, valt niet te onderschatten voor Zuid-mediterrane migrantenvrouwen. Uit diverse onderzoeken blijkt dat zij een heel beperkte *daily potential path area* hebben – de afstand die dagelijks van de woning wordt afgelegd.[#4] De voornaamste bezigheden situeren zich in en rond het huis. Een goede woonomgeving is voor hen des te belangrijker en daaraan komt het Rommelwaterpark tegemoet.

Niettemin zijn parken in alle woonomgevingen van jonge gezinnen cruciaal. Een tekort aan speelruimten blijkt nog steeds de belangrijkste factor te zijn voor de trek van jonge gezinnen de stad uit. Een park op het binnenterrein van een bouwblok heeft bovendien iets extra's te bieden, zeker als

Els De Vos, "Strijden voor diversiteit. Succesvolle buurtparken in Gent", themanummer over parken, S&RO, 90 (2009) 4, 44-47.

het wordt aangelegd zoals bij het Rommelwaterpark is gedaan. Alle omwonenden hebben een stuk tuin met een eigen parktoegang gekregen. Zo vloeit het binnenhuis over in een privé buitenruimte die op zijn beurt toegang verleent tot het publieke park. Door deze configuratie is niet alleen de onderlinge sociale controle groot, maar wordt ook de betrokkenheid bevorderd, omdat het park wordt ervaren als een verlengstuk van het eigen huis. Toen de voltooiing in 1996 op zich liet wachten, zijn diverse buurtbewoners de straat opgegaan om de afwerking op te eisen – dit onderstreept nog eens hun engagement. Bovendien heeft het park door die ruimtelijke structuur een praktisch emanciperende werking. De omwonende kinderen kunnen er zonder begeleiding buitenspelen en hun moeders (die nog steeds de grootste zorgtaak op zich nemen) krijgen intussen tijd voor andere zaken. Voor moeders uit de wijk die iets verder wonen, vormt het park nog steeds een fijne ontmoetingsplaats. De structurele emancipatie, namelijk het actief werken aan het veranderen van de rollenpatronen, blijft er weliswaar beperkt. De wijkbewoners blijven in hun eigen buurt, door sociologen ook wel 'parochiale sfeer' genoemd, en komen zelden in contact met mensen uit de bredere omgeving. Maar intern is de sociale mix wel verzekerd. Enerzijds heeft er een gentrificatieproces plaatsgevonden, de beter gegoeden hebben zich rond het kersverse park gevestigd. Anderzijds heeft het park de lage inkomens behouden door de sociale woningen die de stad er heeft gerealiseerd.

Terwijl het oudere Citadel- en Zuidpark vooral stedelijk zijn, zowel naar korrelgrootte, bezoekers als inplanting, is het jonge Rommelwaterpark vooral huiselijk: 'Dit park is eigenlijk een comfortabel park. Welke kleren trek je normaal aan als je naar een park gaat?', vraagt een oudere man me. 'In dit park trek ik gewoon dit aan. [een korte short en afgedragen T-shirt] Vanuit mijn huis loop ik mijn tuin in, als de schaduw daar weg is nemen we onze tuinstoelen mee en installeren ons in het park.' De grens tussen het woonperceel en de publieke ruimte vervaagt op die manier sneller.

Succesverhaal

Om een heterogeen publiek in parken te faciliteren is er diversiteit in locatiekeuze nodig, evenals diversiteit in inbedding in de (stedelijke) omgeving, de parkgrootte, het aanleg en de inrichting van parken. Hoe meer verschillende dingen de parken te bieden hebben, des te groter is de kans op een divers publiek. Grote stedelijke parken trekken specifieke bezoekers op bovenstedelijk niveau aan omdat die parken over een specialiteit beschikken. Als deze parken ook op buurtniveau willen slagen, doet een vloeiende overgang van woning naar park hun kans op succes toenemen. De sociale veiligheid vormt een andere randvoorwaarde voor het slagen als buurtpark. Als de sociale veiligheid niet verzekerd is blijven velen, zoals vrouwen, bejaarden of kleine kinderen, weg. Kleinschalige parken in woonbuurten, een aandachtspunt in het huidige Gentse structuurplan, zijn extra belangrijk voor jonge gezinnen. Verhoudingsgewijs zijn die er nog te weinig. Als beleidsmakers ook migrantenvrouwen willen bereiken die vaker huisgebonden activiteiten uitoefenen dan andere, moeten ze vooral in hun woonbuurten groenvoorzieningen realiseren. Vanuit een feministisch standpunt pleitte architect Dolores Hayden al in 1980 voor dergelijke gemeenschappelijke binnenruimten in een verkaveling. Het Rommelwaterpark bevestigt haar pleidooi. Maar minstens zo belangrijk in dit succesverhaal is de participatie van de bewoners. Niet alleen bouw(d)en ze via hun tuinen mee aan

Els De Vos, "Strijden voor diversiteit. Succesvolle buurtparken in Gent", themanummer over parken, *S&RO*, 90 (2009) 4, 44-47.

de randen en het privégedeelte van het park, door hun straatprotest kwamen ze actief op voor een eigen park. Weliswaar stond de stad open voor participatie, maar dit werd des te meer aangemoedigd door het park zo nauw aan te sluiten op de woningen. Wat bewijst het succes van het park meer dan het gegeven dat bewoners uit andere Gentse wijken momenteel strijden voor hun eigen Rommelwaterpark?

Noten

- 1 Van der Hoek, L., Handboek Ruimtelijke aanpak van sociale veiligheid en criminaliteitspreventie in de gemeentelijke praktijk, Ruimtelijk adviesbureau Arena, Rotterdam, 1994; Hajonides, T.; Heesmans, H. en Krijnen, G., Buitengewoon veilig. Hoe ruimtelijke maatregelen kunnen bijdragen aan het verminderen van seksueel geweld op straat, Goossens/Mets, Rotterdam, 1987; Booth, C., Darke, J. en Yeandle, S. (red.), *Changing Places. Women's lives in the city*, Publishing Ltd, London, 1996; Ottes, L.; Poventud, E.; Van Schendelen, M. en Segond von Banchet, G., *Gender and the built environment – Emancipation in planning, housing and mobility in Europe*, Van Gorcum, Assen, 1995.
- 2 Vandeputte, O. en Devos, F., *Gids voor Vlaanderen*, Lannoo, Tielt, 2007, p. 410.
- 3 De herwaarderingsaanpak omvatte de opmaak van een 'geïntegreerd' en territoriaal homogeen plan van herwaardering voor de hele wijk in samenspraak met de bewoners. Voor een beknopt overzicht van het gevoerde, ruimtelijke beleid tot op heden in Gent, zie Debruyne P.; Oosterlynck, S. en Block, Th., 'Sociale innovatie als basis voor stadsontwikkeling?', in: *Ruimte en Planning*, jaargang 28, nummer 3, 2008, pp. 19-33.
- 4 Definitie van [CURSIEF]daily potential path area[CURSIEF] in: Kwan, M-P, 'Gender and individual access to urban opportunities: a study using space-time measures', in: *Professional Geographer*, nummer 51, 1999, pp. 210-227. Meer over het verplaatsingsgedrag van migrantenvrouwen: Van Liempt, I., *Ontmoetingen in de openbare ruimte – Een onderzoek naar het recreatiegedrag van Marokkaanse en Turkse vrouwen in een park in Amsterdam-Noord*, Afstudeerscriptie sociale geografie Universiteit Utrecht, 2001, p. 24.